

Imperiumin muistaminen kollektiivisena ilmiönä

Georgely Romsics: Myth and Remembrance. The Dissolution of the Habsburg Empire in the Memoir Literature of the Austro-Hungarian Political Elite. CHSP Hungarian Studies Series No. 8. New York: Columbia University Press 2006. 272s.

■ Miten oma kokemus kääntyy osaksi kollektiivista muis-

tia? Miten oma elämä kontekstoituu ajatuksissa ja kielen ilmauksissa osaksi yhteistä sukupolvikokemusta? Mitä yksilö antaa yhteisön ja mitä yhteisö yksilön muistille? Nuoren unkarilaistutkijan Gergely Romsicsin (s. 1977) uusimmassa teoksessa tämä teema tuodaan esiin historian suurena kysymyksenä tunnetun tematiikan, Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian hajoamisen kautta.

Habsburgien monarkian hajoaminen 1918 ja sen seurauksena uudelleen rakennettu Keski- ja Itä-Eurooppa, monikansallisuuden perintö ja uusien poliittisten yksiköiden luominen ovat kiinnostaneet ja kiinnostavat edelleen monia tutkijoita. Teema on edelleen ajankohtainen myös poliittisella ja populaarilla tasolla: sitä tarjoillaan romantisoituna versiona turisteille tai Euroopan yhtenäisyyttä representoivana kuvana eurooppalaisuudesta. Unkarissa poliittinen keskustelukulttuuri ammentaa lisäksi edelleen osan teemoistaan monarkian aikaisen historiallisen Unkarin perinnöstä.

Unkarissa Kodolányi János korkeakoulussa Székesfehérvárissa apulaisprofessorina toimivan Romsicsin tutkimus on julkaistu alunperin unkariksi nimellä *Mítosz és emlékezet* vuonna 2004. Gergely Romsics on epäilemättä kirjoittanut teostaan ympäristössä, jossa Habsburgien monarkian merkitys ja etenkin kysymys Unkarin olemuksesta ovat edelleen ajankohtaisia. Romsicsin tutkimuksessa Itävalta-Unkarin kaksoismonarkia ja sen hajoaminen ovat läsnä muistamisen kohteina, eivät ilmiöinä sinänsä. Analyysin kohteena ovat itä-

valtalaisten ja unkarilaisten poliittisen eliitin muistelmissa 1919–45 esiintyneet tulkinnat monarkiasta. Romsicsin tutkimus liittyy mitä ilmeisimmin myyttejä, identiteettejä ja menneisyyden symboleja esiintuoviin 1990-luvulta nousseisiin keskieurooppalaisiin tutkimussuuntauksiin.

Perinteinen, suorastaan totuuksia julistanut historiakulttuuri, jossa historiaa on voitu luoda varsin kirjavatasoisen lähdekritiikin keinoin, on saanut näin rinnalleen monitiehteistä otetta tavoittelevia tutkimuksia. Romsicskin korostaa tutkivansa sitä, miten muistetaan, ei historiallisia totuuksia. Tavoitteena on ollut etäännyttä historiasta, ei selittää menneisyyttä tai tuoda sitä lähemmäksi. Vaikuttaa siltä, että irtautuminen ”an sich” tutkimuksen genrestä on ollut tärkeää kirjoittajalle, koska hän muistuttaa tekstinsä keskeisissä kohdissa, ettei hänen tutkimuksessaan ole kyse historiallisten faktojen tutkimisesta – muistelmien käyttämisestä ensikäden lähteenä monarkian hajoamisen syihin. Tekisi mieli kysyä, kuka näin tekisikään? Korostus tuntuu jopa turhalka nk. ”uusien” tutkimusotteiden ollessa jo itse asiassa melko iskostuneita historia-alan tiedeyhteisöihin. Kenties tämä korostus on ollut kuitenkin tarpeen ympäristössä, jossa Romsicsin avaus on todennäköisesti edelleen edustanut uutta.

Tutkimuksessaan Romsics analysoi muistelmatekstejä fiktiivisinä esityksinä menneestä. Muistelmat olivat ensimmäisiä selityksiä keisarikunnan hajoamisesta eikä niiden syntyvai-

heessa ollut historiantutkimuksen kanonisoituja tulkintoja monarkiasta. Nämä tekstit, kaksoismonarkian kokeneen poliittisen eliitin muistelmat, ovat hänen teesinsä mukaan kollektiivisen muistin luomia. Ne heijastelivat ryhmäintressejä, mutta samalla niissä oli omaelämäkerrallisia piirteitä. Olenaista Romsicsin lähestymistavassa – jossa hän tukeutuu Maurice Halbwachsia ja Jan Assmanin teorioihin – on kirjoittajaryhmän sisäisen, yhteisen muistin korostaminen.

Toisin sanoen Romsics on kysynyt, miten sosiaalinen vuorovaikutus ympäristön kanssa säätelee muistamista. Teksti keskustelee toisten tekstien kanssa. Tutkimuksen tavoitteena on ollut tuoda esiin muistin vahva kielellinen luonne; kieli ympäristönsä heijastelijana. Kieli käsitteellistää muistot, joiden jäsentämisessä ja ilmaisemisessa keskeistä on muiston kollektiivisuus. Romsicsin tutkimuksen on tarkoitus olla lopulta kontribuutiomentaliteettien tutkimukseen. Hänen tavoitteenaan oli löytää eri tavat ilmaista kaksoismonarkian muistaminen ja sen kautta eri mentaliteettiryhmät kaksoismonarkiasta kirjoittaneen eliitin joukosta. Kirjoittaja ei tutkita historiallisina henkilöinä vaan muistin luojina: pääroolissa on teksti, ei kirjoittaja.

Paitsi irtautuessaan kaksoismonarkian hajoamisen historian kuvaamisesta, Romsics ei halua pitäytyä myöskään traditionaalisessa historiografisessa tutkimuksessa – toisaalta hän ei määrittele, mitä se on erotuksena hänen tutkimukselleen – vaan ottaa työkaluikseen ja

teoreettisiksi lähtökohdiksi muiden tieteenalojen lähtökohkia. Samalla hän kuitenkin pohtii monitieteisyyden ongelmaa ja rajoituksia: onko mahdollista hallita syvällisesti useamman kuin yhden tieteenalan keinoja? Inspiraatiota tutkimusotteelleen Romsics on saanut 1990-luvulla Budapestissa toimineesta, yhteiskuntatieteellisestä tutorointipiiristä, Láthatatlan Kollégiumista (Invisible College).

Muistelmateksteistä Romsics on löytänyt kolme ryhmää kaksoismonarkian kokeneesta sukupolvesta. Hän ei nojaa jaottelussaan kirjoittajien persoonaan, ikäryhmään tai elämäntapaan, vaan teksteihin. Jaottelu perustuu toisin sanoen ryhmien kollektiivisen muistin pääpiirteisiin: miten ne loivat ja välittivät yhteistä muistia. Kirjoittaja tulkitsi menneisyyttä ryhmänsä jäsenenä ja vastavasti yksittäinen tulkinta ruokki ryhmän omaa käsitystä itsestään.

Eliitti, jonka tekstejä Romsics on analysoinut, koostui entisen Itävalta-Unkarin saksalaisista ja unkarilaisista vaikuttajista, jotka monarkian hajoamisen jälkeen edustivat häviäjiä. Hän on rajannut pois muiden kansallisuuksien edustajat, elleivät he sitten identifioituneet ensisijassa imperiumiin. Romsicsin rajauksessa poliittiseen eliittiin kuuluivat valtiokoneiston vaikuttajat kuten ministerit, korkeat upseerit, puolueiden ja paikallishallinnon vaikuttajat.

Romsicsin löytämät eliitin diskursiiviset piirteet antavat kuvan kolmesta erilaisesta muistista ja sosiaalisesti erikoistuneesta ryhmästä. Hän on

löytänyt nämä pääryhmät ilmeisen mutkattomasti noin sadan tekstin joukosta: historiaan tukeutuva imperiumin eliitti eli vanhat itävaltalaiset, Unkarin eliitti ja kolmanneksi uuteen Itävaltaan enemmän tai vähemmän sitoutuneet Itävaltan saksalaiset.

Vanhojen itävaltalaisen eliitin imperiumin eliitin teksteille oli ominaista kaipuu menneeseen ja dynastiakeskeisyys. Vanhan ja uuden välillä oli kuilu ja uusi tilanne oli johtanut identiteetin etsimiseen. Habsburgtutkimuksissa esiintyvät monikansallisuuden ihmeisiin liittyvät anekdootit tulevat esiin Romsicsillakin: esimerkiksi kertomuksessa siitä, millä perusteilla ihminen saattoi valita itselleen uuden kansallisen tai valtiollisen ”kodin”. Varsinainen hajoamisen syy oli sotatapahtumissa, ei monarkian rappiossa – toisin sanoen ulkoiset tekijät selittivät tuhoa. Näille teksteille oli ominaista sairausmetaforien käyttö, jonka Romsics selittää Euroopan sodanjälkeisillä epidemioilla.

Romsics ei operoi tutkimuksessaan viholliskuvien tai toiseuden käsitteillä, mutta eri muistamistapojen pääryhmät olisivat todennäköisesti hahmottuneet niidenkin avulla. Esimerkiksi vanhojen itävaltalaisen teksteissä nationalismi ja erityisesti Unkari olivat monarkian vihollisia. Vanha itävaltalainen ja unkarilainen eliitti olivat tulkintoineen ehkä kauimpana toisistaan. Kun suprakansalliseen valtioon sitoutunut imperiumille uskollinen eliitti näki Unkarin syntipukkina, Unkari-keskeisissä teksteissä korostui imperiumin sekundäärisyys historiallisen

Unkarin merkitykseen nähden – toisin sanoen Wienin vastaisuus. Romsicsin mukaan vanhat itävaltalaiset kirjoittivat monarkian hajoamisen tragediata, kun taas unkarilaisteksteille oli ominaista traagis-sankarillisuus: historiallisen Unkarin häviö, mutta samalla Unkarin kunnia. Kaikille Unkariin fokusoiville kirjoittajille oli yhteistä Trianonin rauhansopimuksen kuvaaminen tragediana. Avainkirjoittajana Trianonmetaforien luomisessa oli kreivi Albert Apponyi, joka oli 1920 johtanut Unkarin rauhandelegaatiota Pariisissa. Trianoniin assosioitui kuolema, mutta samalla uuden ajan koittamisen mahdollisuus. Erityisesti unkarilaisen ”oikean kansallismielisen” eliitin aktivismi oli vastakohta vanhojen itävaltalaisen passivismille: ajatukselle sitä, ettei tilanteesta ole ulospääsyä.

Problemaattisin ja epäyhtenäisin ryhmä Romsicsin jaotelmassa on saksalais-itävaltalaisen eli uuden Itävallan edustajien ryhmä, jonka tekstit olivat niin 1920-luvun austromarxistien kuin 1930-luvun austrofasisistienkin kirjoittamia. Ensisilmäyksellä poliittisten kilpailijoiden niputtaminen samaan ryhmään, uuden Itävallan edustajiksi, tuntuu problemaattiselta, kun asiaa tarkastelee Itävallan poliittisen- ja aatehistorian valossa ”an sich”. Ryhmä rajautuu kuitenkin uskottavaksi vanhoihin itävaltalaisiin tehtävän vertailun avulla. Uudet itävaltalaiset erosivat vanhoista siinä, että uusien teksteissä tulee esiin jatkumon läsnäolo, uuden ja vanhan välinen silta kuilun sijaan. Heidän tekstinsä kertovat identifioitumisesta

Itävallan saksalaisiksi vanhojen korostaessa ensisijassa imperiumia ja vasta toissijaisesti saksalaisuutta. Toimiminen uudessa tilanteessa ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että ryhmä olisi sitoutunut uuteen sellaisenaan: vaihtoehtoja haettiin uuden Itävallan rajojen takaa ja menneisyyden malleista.

Vaikka Romsics on löytänyt kolme muistamisen pääryhmää ja niiden alaryhmät, hän muistuttaa kuitenkin muistamisen moniäänisyydestä. Ehkäpä tälle yksilöllisyydelle ja yksilöllisten erojen selittämiseksi olisi voinut löytää enemmän tilaa? Nyt tutkimuksessa painottuivat ydinajatuksena kommunikatiivisen ja kollektiivisen muistin käsitteet ja ajatus siitä, että maailman tulkitseminen ei perustu vain yksilön kokemukseen, vaan on tulosta sosialisatioprosessista. Toisin sanoen Romsics tulkitsee omaelämäkertoille tyypillisen oman kokemuksen jäsentämisen lähes puhtaasti yhteisösidonnaisena ilmiönä. Teoksessa onkin rajattu henkilökohtaiset motiivit tai kirjoittamisajankohdan vaikutus merkitykseltään sekundäärisiksi.

Jatkossa olisi kiinnostavaa tutkia, mikä suhde eliitin teksteillä oli ensimmäisiin historia-tieteeksi otsikoitaviin tulkintoihin monarkian hajoamisesta. Entä mikä suhde niillä oli muuhun yhteiskuntaan, myös massoille esittäytyneisiin diskursseihin: lehdistöön, kaunokirjallisuuteen, näytelmiin ja koulukirjoihin. Muistamisen periodia on myös mahdollista laajentaa kohti nykyaikaa. Vuonna 1918 hajonneen monarkian muistamisen ajankoh-taisuus näkyy esimerkiksi

Habsburg-sanana vilahtamisena Euroopan Unionista käytäväsä keskustelussa. Monarkian mytologisoiminen, epäonnistumisen ja suuruuden samanaikainen läsnäolo, monikansallisuuden ja dynastisuuden historia ruokkivat tulkintoja, jotka näkyvät esimerkiksi keski- ja itäeurooppalaisten suhtautumisessa muukalaisuuteen ja Euroopan Unionin laajentumiskeskustelussa.

Mari Vares